

De erfenis van een keizer-koster?

Wat zouden Vlaanderen en zijn ontvoogdingsgeschiedenis ooit hebben betekend zonder hun universiteiten?

Dit is natuurlijk méér dan een retorische vraag. Want het antwoord op die vraag ligt ingebed in een vertakt landschap van feiten en omstandigheden die niet steeds voldoende bekend zijn. Dus moeten wij het terrein van de geschiedenis nog maar eens omploegen, op zoek naar feiten, bronnen en omkaderingen die eventueel nooit in de canons werden opgenomen en die dus enigszins zijn geërodeerd in ons historische geheugen. Vooral de zogenaamde 'omkaderingen' vormen vaak, langs de weg van de metaforen, de sprekende getuigen van een (vergeten) tijdsbeeld. In die zin is het betekenisvol dat de oprichtingsakte van de universiteit van Gent op 3 oktober 1817 (door de kroonprins van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden) werd voorgelezen vanaf de troon die bijna vier decennia eerder in het stadhuis van Gent was opgericht toen keizer Joseph II (1741-1790) daar zijn intrede deed als graaf van Vlaanderen. De lege troon zelf werd in 1817 ingevuld met het reusachtige portret van koning Willem I (1772-1843), die de universiteit tenslotte had opgericht.¹

Dat unieke iconografische kader vormt inderdaad een metafoor voor de feitelijke² continuïteit van het verlichte staatsmanschap van een paar generaties verlichte vorsten aan wier rol in de Zuidelijke Nederlanden anderhalf decennium later abrupt een einde werd gesteld door een ander soort verlichting, nl. dat van de burgerij. Henri Pirenne (1862-1935), doopvader van onze Belgische vaderlandse geschiedenis, zou het woord 'abrupt' echter nooit in zijn pen en zijn gedachtegang opnemen: in zijn *Les anciennes démocraties des Pays-Bas* toonde hij integendeel aan dat de tekenen van de ommekeer reeds eeuwen voordien zichtbaar aanwezig waren in de Lage Landen.³ Voor de persoon en de opvattingen van de notoire Belgische historicus Pirenne ontwikkelden wij tijdens onze flamingantische collegejaren evenwel bijster weinig sympathie. Maar dat gold eveneens voor Joseph II en Willem I:

1. Historieschilderingen door M. van Bree in het Stadhuis van Gent en het Rijksmuseum in Amsterdam. Zie ook: J. Decavele & H. Balthazar, *Het geheugen van Nederland in Gent*, Gent, 2011, pp. 16-17.
2. De regeerperiode tussen Joseph II en Willem I werd onderbroken door de zogenaamde 'Franse tijd', die onder Napoleon Bonaparte gaandeweg vorstelijke allures aannam.
3. H. Pirenne, *Les anciennes démocraties des Pays-Bas*, Paris, 1910.

de eerste was een onsympathieke keizer-koster die zich bemoeide met allerlei godsdienstige zaken die hem feitelijk niet aangingen en de tweede was tenslotte ook maar een calvinistische Hollander die te eigenzinnig was om zijn goedmoedige onderdanen in het Zuiden te kunnen begrijpen. Dat Willem I hier een universiteit had gesticht, veranderde daar nauwelijks wat aan. Het was overigens een *rijks*universiteit en als katholieke jongeren zagen wij in dat het daar onze plaats niet was. Waarom zouden wij overigens twifelen: Gent mocht dan wel heel dichtbij zijn gelegen, vanuit mijn Oost-Vlaamse stad konden wij dagelijks vlot pendelen naar het verre Leuven.

Maar dat was toen, wie maalt vandaag nog om die (bijna onzichtbaar geworden) ideologische breuklijnen? Dus is men zich vandaag, onder het goedkeurend oog van het pluralistische volk van Vlaanderen, systematisch aan het voorbereiden om de stichtingsdagen van 1817 (en alles wat daarop volgde tot de dag van vandaag) feestelijk te gaan herdenken. En er valt natuurlijk véél te herdenken, want de universiteit heeft heel wat hinkstapsprongen achter de rug, vooral wat haar taalregime betreft. Zij startte met het Latijn als onderwijstaal omdat de Zuidelijke Nederlanden het Nederlands niet machtig waren én omdat het Frans ongewenst was, want dat zou de neuzen al te zeer opnieuw in de richting van het querulante Frankrijk hebben gericht. Bij het ontstaan van België volgde de weeromstuit: alles werd rechtlijnig verfranst en alle buitenlandse professoren werden ontslagen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog bedienden de flaminganten-activisten en de Duitse bezetter elkaar op hun wensen, waardoor de 'von Bissing Universiteit' een vernederlandste universiteit werd. Na de oorlog werd een gedecideerde streep getrokken door die rekening: de Université de Gand was terug. Toch zou die 'in eer herstelde' universiteit slechts ruim een decennium overleven: in 1930 werd de kwadratuur van de Vlaamse verzuchtingen ten slotte gesloten, de echte 'Vlaamse' universiteit was een feit, de frustraties werden weggewerkt en de decennia oude, politiek breed gedragen ambitie werd gerealiseerd.⁴

Tijdens al dat feestgedruis in Gent zal wellicht vooral de Duits-activistische episode met enige zin voor souplesse en perspectief moeten worden aangepakt, want de werkelijke geschiedenis is steeds heel wat ingewikkelder dan de gekleurde beeldvorming die daaruit ontstaat. Maar wellicht vormt dat niet eens een echt probleem, want een universiteit kan zichzelf natuurlijk slechts verklaren via de lijnen van de werkelijke geschiedenis.

4. Op 12 mei 1899 interpeleerde de Antwerpse volksvertegenwoordiger en latere activist Florimond Heuvelmans (1858-1931) de minister van Binnenlandse Zaken en Onderwijs in de Kamer van volksvertegenwoordigers: *"Hier in vlaamsch België, hier spreekt de hoogeschool de taal van het volk niet. En wanneer het volk voorbij de unversiteit gaat, dat gebouw met die groote Griekse zuilen, dan zegt het: Dat is daar niet voor ons! (...) Ik vraag dus de heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs of er geene mogelijkheid zou bestaan de leergangen van de hoogeschool van Gent trapsgewijze te vervlaamschen."* (Zie K. De Clerck, *Momenten uit de geschiedenis van het Belgisch onderwijs*, Antwerpen, 1975, pp. 77-78)

In de aanloop naar 2017 loont het wellicht eveneens de moeite om even over de muur van het 'Vlaams-Belgisch' perspectief te kijken. Kristof Loockx, historicus en wetenschapper binnen de Universiteit Gent, stelde vast dat die transnationale, comparatieve invalshoek tot op heden nauwelijks aan bod is gekomen. Hij doet daarom zo'n worp in onderhavig *Wt*-nummer, met zijn bijdrage *Een nieuwe kijk op de Vlaamse Hogeschool. De Duitse bezettingspolitiek en de universiteiten van Gent en Warschau tijdens de Eerste Wereldoorlog in een transnationaal perspectief*. Zowel in Gent als in Warschau vielen de nationalistische kaders, die hun eigen 'nationale' universiteit nastreefden, samen met de Duitse ambitie om de invloedssfeer van het Rijk in Europa uit te breiden. Daar waar de universiteit van Warschau na de Eerste Wereldoorlog kon verder bouwen op vaart van de (uitgerekend in het spoor van de oorlogsomstandigheden) verworven status als onafhankelijke natie, botste de 'oorlogsuniversiteit' van Gent frontaal met het politiek-culturele raamwerk waaraan zij zich had onttrokken, met de steun van de gehate bezetter. "*Gent (...) keerde zich uitdrukkelijk tegen de Vlaamse Hogeschool en restaureerde in triomf de oude Université de Gand*", schrijft Loockx. De auteur wijst ook een van de belangrijke verklaringen aan waarom die restauratie slechts van tijdelijke aard zou zijn: de strijd voor ver-nederlandsing van Gent was eigenlijk reeds beslecht v or de Eerste Wereldoorlog.

Het ging dus om een immanent proces. Die vaststelling wordt tevens bijzonder duidelijk door de lectuur van het recentelijk verschenen boek *Scheurmakers en Carri risten. De opstand van christendemocraten en katholieke flaminganten. 1890-1914* van Harry Van Velthoven. In die publicatie wordt aangetoond dat de ver-nederlandsing van Gent behoorde tot het brede politiek-culturele en sociaalpolitieke keerpunt dat in België (na een kwarteeuw van flamingantische en christendemocratische 'opstand') in de steigers stond toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak en de politieke wereld in elkaar stortte. Na de oorlog werden de sociaalpolitieke en sociaaleconomische structuren van v or de oorlog omgegooid maar anderzijds werd vaak gewoon geconsolideerd wat in de geesten reeds was verworven.⁵

Sinds historicus Lode Wils ( 1929) in 1974 de kat de (zware) bel aanbond door aan te tonen dat de *Flamenpolitik* van de Duitse bezetter en het Vlaamse activisme causaal (zelfs solidair) met elkaar waren verbonden⁶, is er een productieve historiografie ontstaan die uitmondt in bevestigingen, verduidelijkingen en nuanceringen van Wils' stelling. Dat gebeurde, noblesse oblige, niet in de laatste plaats via *Wt*. Een van de auteurs die deze wegen heeft verkend, is Winfried Dolderer. In zijn bronnenpublicatie *België vernietigen. Het kronkelpad van een citaat* onderzoekt hij, samen

5. Zie het recensie-artikel van F.-J. Verdoodt *De virtuele vervlechting tussen katholieke flaminganten en christen-democraten. Een recente studie van Harry Van Velthoven* in onderhavig *Wt*-nummer.
6. L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, Leuven, 1974.

met Jakob Müller, wie de auteur is van de historische uitspraak die de basis vormt van de *Flamenpolitik*, nl. dat België moest worden vernietigd via een politiek van tegemoetkoming aan de Vlamingen – lees Vlaamsgezinden.

De bijdrage van Dolderer en Müller, die uiteindelijk draait omheen een zeer gewichtig historisch gegeven, verdient eigenlijk om te worden opgenomen in een academisch handboek voor historische kritiek. Want zij toont aan hoe wantrouwig historici (zouden) moeten zijn op het ogenblik dat zij elkaar citeren zonder de (zo oorspronkelijk mogelijke) bron te raadplegen. Of hoe het gezegde *Gratius ex ipso fonte bibuntur aqua* een gouden regel is: men drinkt het water liefst uit de bron zelf.

Met hét herdenkingsthema van 2015 – 200 jaar Verenigd Koninkrijk der Nederlanden – voor ogen, lijkt het billijk om de aandacht te vestigen op de wijze waarop de opiniërende pers in het Noorden en in het Zuiden omging met de scheiding van 1830. Els Witte grijpt het verschijnen van de publicatie *Losgerukt uit de verdrukking. Opinie-journalistiek rond de scheiding van Noord en Zuid. 1828-1832* van de Utrechtse historicus C.J.M. Breunese aan om erop te wijzen dat die thematiek zowel in het Noorden als in het Zuiden – maar blijkbaar vooral bij de historiografen in het Zuiden – onderbelicht is gebleven. Uit het nieuwe onderzoek, aldus Els Witte, blijkt dat de publieke opinie in het Noorden vijandiger is geweest tegenover de voortzetting van het koninkrijk (en de plaats daarin van het Zuiden) dan tot nog toe werd aangenomen.

Na de grondige lectuur van een biografie over een bekend personage zou een lezer eigenlijk niet mogen achterblijven met een aantal onopgeloste vragen. Tot dat intrigerende besluit komt men na de lectuur van Filip De Ceusters bijdrage *“En dan is er nog zoveel dat ge aan niemand kunt vertellen”*, waarin de auteur de omvangrijke biografie ontleedt die Jos Borré wijdde aan de controversiële maar anderzijds vaak gelauwerde Vlaamse romancier Gerard Walschap.

Begrijpelijkerwijze legt De Ceuster daarbij de nadruk op literair gerelateerde opmerkingen die men kan formuleren bij de biografie van Borré. Maar hij wijst tevens op Borrés blinde vlekken m.b.t. de houding van Walschap in het kader van de culturele collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Ceuster stelt dat Borré in deze *“bij nader inzien wel een bijzonder brave en vergoelijkende broek [draagt]”*.

Misschien verklaart dit waarom die controversiële feiten hem niet opzaddelden met het odium van de *stekelige jaren* en de *verbrande schrijvers*.⁷

FRANS-JOS VERDOODT | HOOFDREDACTEUR WT

7. Een verwijzing naar de publicaties *De stekelige jaren. Literatuur in Vlaanderen. 1929-1944* (J. Lensen, L. Stynen & Y. T'Sjoen, Gent, 2014) en *Verbrande schrijvers. ‘Culturele’ collaboratie in Vlaanderen. 1933-1953* (L. De Vos, Y. T'Sjoen & L. Stynen, Gent, 2009).